La trajectòria intel·lectual i política d'Antoni Puigblanch en vistes de noves fonts[1]

Francesc Xavier Vall i Solaz
Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Filologia Catalana
Edifici B
08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

Resum: S'aporten documents relatius a Antoni Puigblanch (Mataró, 1775 – Somers Town, Londres, 1840)[2] de diversos fons, entre els quals destaca el dels ducs de Fernán Núñez, conservat a l'Archivo Histórico de la Nobleza (Toledo): extractes, apunts, esborranys, exercicis, cartes, documentació oficial..., que, juntament amb la revisió de la informació coneguda, permeten determinar diversos aspectes de la vida i l'obra d'aquest escriptor i polític liberal, des de la seva formació fins als darrers anys de l'exili, en què se'n va accentuar el desengany, tot i que es va il·lusionar amb diversos projectes, com *La regeneración política de la España*.

Paraules clau: Antoni Puigblanch, liberalisme, exili, filologia, literatura.

1 L'aglutinació, no solament com a nom de ploma, de «Puig» i «Blanch» predomina ja en la documentació acadèmica anterior a l'exili, a vegades com a signatura, si bé, esporàdicament, se separaven, també per l'autor, els dos cognoms, no sempre intercalant-li la conjunció *i*. Batejat «Gaspar, Antoni, y Joseph» (Àngel Fàbregas i Blanch, «L'entorn familiar d'Antoni Puig i Blanch. Estudi genealògic», *Full del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 55, 1996, p. 8), va adoptar el segon nom de pila, que sol escriure en castellà i, alguna vegada, en anglès. En un rebut en català del 17 de juliol de 1824 (Biblioteca Nacional de España, ms. 19707/17(3)), utilitza la forma «Anton», com altres membres de la família.

Francesc Xavier Vall i Solaz, «La trajectòria intel·lectual i polític d'Antoni Puigblanch en vistes de noves fonts». *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 28, 181-210 ISSN: 1139-0158. ISSN-e: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007. Data de recepció: 02/05/2024. Data d'acceptació: 11/07/2024. Data de publicació: 28/11/2025.

Francesc.Vall@uab.cat | orcid.org/0000-0002-8521-9639.

The Intellectual and Political Trajectory of Antoni Puigblanch

Abstract: Documents relating to Antoni Puigblanch (Mataró, 1775–Somers Town, London, 1840) are sourced from various archives, notably those of the Dukes of Fernán Núñez, in the Archivo Histórico de la Nobleza (Toledo): extracts, notes, drafts, exercises, letters, official documentation..., which, along with the review of known information, allow us to determine several issues of the life and work of this liberal writer and politician, from his education until the last years of his exile, when his disappointment intensified, although he remained excited about several projects, such as *La regeneración política de la España.*

Keywords: Antoni Puigblanch, liberalism, exile, philology, literature.

Introducció

Ja han estat inventariats i estudiats els documents relatius a Puigblanch de la Biblioteca Nacional de España (BNE), de la Biblioteca de Catalunya (BC) i de l'escolapi Josep Rius i Riba, alguns conservats a l'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya (APEPC), tot i que encara s'haurien d'analitzar amb més profunditat.[3] En canvi, no em consta que s'hagin tingut en compte els de la Sección de Universidades de l'Achivo Histórico Nacional (AHN), de Madrid;[4] els de la

3 Joan Abelló i Juanpere, *Inventari dels papers d'Antoni Puigblanch*, tesi de llicenciatura, dir. Amadeu-J. Soberanas i Lleó, Universitat de Barcelona, 1986, i *id.*, «Inventari dels papers d'Antoni Puigblanch», *Sessions d'Estudis Mataronins*, núm. 3, 1986, p. 87-89. Agraeixo el suport a l'APEPC de Joan Florensa i Parés, el cap anterior, Eduard Puigventós i López, el cap actual i historiador de la província, i l'arxiver i bibliotecari provincial Oriol Casanovas i López.

4 Els documents d'Antoni Puigblanch figuren inventariats (un, a més, digitalitzat) a https://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html. N'agraeixo a l'AHN la tramesa de reproduccions.

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

Universitat Sertoriana dOsca, a l'Archivo Histórico Provincial de Huesca (AHPH);[5] els de la família Serra, a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), ni l'extens i divers fons personal de Puigblanch de l'Archivo Histórico de la Nobleza (AHNOB), de Toledo, inclòs en el dels ducs de Fernán Núñez.[6]

Els documents referents a Puigblanch s'hi han agrupat amb la signatura C.2145, D.3.[7] També és seu, però, el «Borrador manuscrito sobre la Inquisición (sin fechar)» de D.2, que correspon a *La Inquisición sin máscara*.[8] Aquesta inadvertència pot fer témer que, a les 3.903 capses i 92 carpetes del fons del ducat esmentat, pugui haver-hi més documents relacionats amb Puigblanch, si bé almenys els altres d'aquesta unitat d'instal·lació, tal com s'han descrit, no sembla que hi tinguin res a veure.

Entre els documents de Puigblanch d'aquest fons predominen els de caràcter lingüístic, amb referències a les llengües antigues i modernes més diverses, des de les ameríndies a les asiàtiques, passant per les europees: aimara, anglès, àrab, armeni, castellà,[9] català,

5 agraeixo l'assessorament de la facultativa tècnica Elena Cubero Romero.

6 graeixo la col·laboració, particularment, de Miguel F. Gómez Vozmediano, Montserrat Pedraza Muñoz i Cristian Pardo Nàcher.

7 No s'han inventariat ni s'han foliat, per la qual cosa n'indicaré, sobreentenent aquest topogràfic, només els lligalls en què s'han distribuït, no sempre per l'enquadernació ni per la unitat del contingut.

8 S'afegeix als manuscrits relatius a aquesta obra conservats a la BNE. Vegeu Antoni Puigblanch, *La Inquisición sin máscara*, estudi preliminar de Joan Abelló Juanpere, Barcelona i Mataró, Alta Fulla i Patronat Municipal de Cultura de Mataró, 1988. A més, a AHNOB, núm. 3, hi ha un full que, amb algunes variants, inclou l'últim paràgraf de la p. 402 d'aquest llibre.

9 Cal destacar que s'hi guarden esborranys (AHNOB, núm. 35-37) relacionables amb les *Observaciones sobre el origen i genio de la lengua Castellana, en las que también se habla de las demás lenguas principales*, que transcendeixen el «prospecto» d'aquesta «obra fillógico-filosófica» (Londres, Imprenta de M. Calero, 1828), aplegat dins els *Opúsculos gramático-satíricos* [...], Londres, Guillermo Güthrie, s. a., I, p. 213-238. Vegeu també Mª. José Martínez Alcalde, Margarita Lliteras, «Las observaciones filológicas y las

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

caló,[10] cambodjà, celta, chaima, cora, cumanagoto, francès, grec, gòtic, guaraní, hebreu, hongarès, italià, iunga, japonès, llatí, miami, , nàhuatl, nootka, occità, pangasinan, romanès, vietnamita, xinès...[11] En caldria un estudi monogràfic, que cedeixo als historiadors de la llengua.

Renuncio també a entrar en la faceta de traductor de Puigblanch, inclosos els informes per a la Foreign Bible Society sobre les versions del *Nou Testament* de Torres Amat, Felipe Scio, Vicent Salvà i Melcior Prat, els quals precisen la seva intervenció en aquest afer, força estudiat.[12] Tampoc no m'ocuparé de les activitats comercials. Endemés, deixo per a un altre article, en curs de publicació en *Estudis Romànics*, la revisió dels documents de la BC que s'han relacionat amb Puigblanch i les referències dels de l'AHNOB a la seva poesia catalana i castellana, entre les quals destaca un full en què precisa l'origen i l'argument de *Les Comunitats de Castella* i anuncia que en recitarà unes estrofes, que podrien ser les relatives a Ferran VII de les quals glossa algunes paraules en castellà.

La meva intenció no és elaborar un inventari de la nova documentació ni fer-ne un comentari exhaustiu, sinó limitar-me a re-

críticas gramaticales en los *Opúsculos* de Antonio Puigblanch», dins *Actas del I Congreso Internacional de la Sociedad Española de Historiografía Lingüística*, Madrid, Arco Libros, 1999, p. 455-478.

10 Dues cartes, datades a Mataró el maig i el 29 d'agost de 1807 (AHNOB, núm. 16), trameten a Puigblanch la informació que sobre aquesta llengua havia demanat dels gitanos d'aquesta ciutat. Les signa «tu h.º José», que el tracta de «padrino». Antoni Puigblanch podria fer de padrí del germà dit així, uns dotze anys més jove, com ho era del seu germà Bru. Si aquesta dada figurés en la partida de bateig, però, segurament s'hauria recollit en Àngel Fàbregas i Blanch, «L'entorn familiar d'Antoni Puig i Blanch...» , p. 13, o en Ramon Reixach i Puig, *Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró, S. xviii-xix*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2008, p. 155-161.

11 AHNOB, núm. 1-17, 29, 31-37 i 39. El núm. 2 inclou també un extracte d'una traducció castellana [Madrid, Administración del Real Arbitrio, 1806] de *Recherches physiologiques sur la vie et la mort* (1800), de Xavier Bichat.

12 AHNOB, núm. 45, 62, 64 i 68.

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

marcar algunes dades de Puigblanch que en delineen la trajectòria, relatives a la formació i la carrera acadèmiques, els exilis i l'actitud política (en especial, la decepció de l'Estat liberal i la proposta de *La regeneración política de la España*), contrastant-les amb la bibliografia.

El llegat de Puigblanch

Tot i que tenia força tendència a conservar tota mena de papers, ja en la seva agitada vida se'n degueren extraviar molts. Així, com evoca en els *Opúsculos gramático-satíricos*, el 1813, durant el segon saqueig d'Alcalá pels francesos va perdre «lo mejor» de la seva «pequeña librería», en la qual hi havia un manuscrit amb diversos epigrames copiats, quan ell era «muchacho», per l'escolapi Joan [Antoni] Fins, mestre seu a l'Escola Pia Santa Anna, de Mataró, com veurem.[13] Hi recorda també que algun dels exemplars que es va fer enviar de Madrid a l'inici del seu segon exili va ser requisat.[14] D'altra banda, diversos llibres o documents es van quedar a Mataró, alguns dels quals se li van trametre a Londres o es van vendre (vegeu, per exemple, les llistes de les cartes de Peter Stirling del ms. 8853 de la BNE, f. 92-93v i 530).

El testament que Puigblanch va dictar el 17 d'agost de 1840 establia que s'havien de donar a la seva «ama de casa» «doce libras esterlinas del producto de la venta» dels seus llibres, a més d'instar a obtenir diners a fi de sustentar el seu germà Bru, incapacitat, i atendre

13 II, addició a la p. 232.

14 *Ibid.*, I, p. XXX. En un esborrany sense data, però que ha de ser d'aleshores (AHNOB, núm. 25), demana al Treasury que no li gravin amb taxes onze capses amb llibres que s'ha fet enviar, via Bilbao, des de Madrid i que, segons argüeix, li convenien per als seus projectes.

altres despeses.[15] Puigblanch va morir el 25 de setembre, i l'any següent, del dijous 9 de desembre al dimarts 14 (exceptuant el diumenge), L. A. Lewis en va subhastar alguns exemplars de la biblioteca.[16] S'inventarien altres obres en una «Nota als llibres [que] se han trobat en la casa de Puig y Blanch», datada el 1841.[17]

En el testament esmentat, Puigblanch deixava la seva part de la companyia «de imprenta y confitería» de Londres al seu soci Vicenç Torras, igual que alguns exemplars dels *Opúsculos*, a fi que en procurés «la venta y la circulación», i el nomenava un dels marmessors «para que corran con todas las pertinencias en Inglaterra».[18]

15 Joaquim Llovet, «El testament d'Antoni Puigblanch (1840)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 86, 2006, pp. 5-8, i Antoni Martí i Coll, «Notícies del Salamó del davant de l'altar major de Santa Maria, i de les marmessories d'Antoni Puig i Puñol i del seu fill Antoni Puigblanch», *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 20, 2003, p. 157-166.

16 *Catalogue of the Learned and Valuable Library of the Late Dr. D. Antonio Puigblanch* [...], Londres, Torras & Co, s. a. En l'àmbit català, ja en va donar notícia Carles Pi i Sunyer en l'estudi inèdit «La casa, la biblioteca i el testament d'Antoni Puigblanch» (actualment es troba a la seva fundació; n'agraeixo la consulta a Laia Arañó i Francesc Vilanova). Quan encara el tenia Núria Pi Sunyer de Carrasco, filla seva, el va citar Joan Abelló i Juanpere, *Inventari dels papers d'Antoni Puigblanch*, p. 204, que va consultar també el *Catalogue* (pp. 13 i 200). Vegeu, a més, les notícies de la premsa britànica i de fonts bibliogràfiques, com *List of Catalogues of English Book Sales 1676-1900 now In The British Museum*, Londres, British Museum, 1915, p. 220, i Nigel Glendinning, «Spanish books in England: 1800-1850», *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society*, núm. 3(1), 1959, p. 90. A l'exemplar del catàleg del British Museum, que ara es troba a la British Library, s'hi han afegit a mà la data de 1841, noms de compradors i preus. N'he obtingut una reproducció completa mitjançant el Servei de Préstec Interbibliotecari de la Universitat Autònoma de Barcelona i, en particular, gràcies a les gestions d'Isàvena Opisso. Agraeixo també a Abelló que me n'hagués facilitat alguna imatge abans. Puigblanch tenia Lewis per un preuat relligador (*Opúsculos*, II, p. 406).

17 ANC1-911-T-5. Descriuré aquest fons més endavant.

18 Sobre Torras, vegeu Enric Jardí, *Antoni Puigblanch: Els precedents de la Renaixença*, Barcelona, Aedos, 1960, p 243-244, i Josep M. Batista i Roca, «Els precursors de la Renaixença», dins *8 conferències sobre Catalunya*, Barcelona, Proa, 1971, p. 113. He consultat també el fons d'aquest autor de l'IEC.

Torras, en una carta del 3 de desembre de 1842 adreçada a Eduard Serra, al qual ja em referiré, assevera que va comprar «varios libros y todos los manuscritos» de Puigblanch, «p[ar].ª algun dia hacer uso p[ar].ª su memoria», i es queixa de la demora de la subhasta per Lewis i del baix import que se'n va aconseguir.[19] Josep Rius corrobora que Torras «compró todos sus manuscritos».[20] Ja el 12 d'octubre de 1840 l'Ajuntament de Mataró havia promogut l'edició de «la importante obra que según las noticias ha dejado al morir escrita» Puigblanch, però aquest projecte, malauradament, no s'ha portat a terme.[21]

Fons relatius a Puigblanch

APEPC

L'abril de 1953 el mataroní Antoni Comas i Pujol, aleshores alumne de les classes de Jordi Rubió i Balaguer als Estudis Universitaris Catalans, li va donar notícia de la documentació de Josep Rius relativa a Puigblanch que conservaven els «Escolapis de Mataró».[22] Jardí tam-

19 ANC1-911-T-5. A més de donar-hi compte de despeses, esmenta alguns altres béns de Puigblanch que Pau Bosch havia de lliurar a Serra i revela que ha hagut de «lidiar» amb [John] Browing i [Vicenç] Ballota, que n'eren també marmessors. Qualifica el segon, amb qui ha trencat la relació, d'«intrigante» i l'acusa d'haver volgut apropiar-se d'alguns llibres. En el *Catalogue*, s'hi han anotat adquisicions de Torras, alguna relativa als manuscrits, els quals no s'hi detallen.

20 José Rius, *Memorias históricas de la ciudad de Mataró. Obra póstuma* [com s'indica en el llibre, p. [4], havia mort el 21 d'octubre de 1857], Mataró, Imprenta de José Abadal, 1866, p. 19-20. Se'n conserva un ms. (APEPC, 08.03, P. Rius 170).

21 Enric Jardí, *Antoni Puigblanch*..., p. 13-14, i Joan Abelló i Juanpere, «Inventari dels papers d'Antoni Puigblanch», p. 87-88.

22 Jordi Rubió i Balaguer, «Sobre el cas Puigblanch», dins *Il·lustració i Renaixença*, pròleg de Joaquim Molas, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 76, i carpeta del fons de Jordi

bé la va consultar i Abelló la va inventariar.[23] Els documents de l'Escola Pia Santa Anna s'han traslladat a l'APEPC.[24] En canvi, els que van anar a parar a la Biblioteca Popular (antigament de la Caixa Laietana) no es localitzen ni en aquesta biblioteca ni a la Fundació Iluro, el fons de la qual s'ha de transferir aviat a l'Arxiu Comarcal del Maresme, segons ha tingut l'amabilitat d'indicar-me aquesta entitat.

En una carta a Rius datada a Londres el 14 de febrer de 1846, Vicenç Torras es mostrava ja disposat a facilitar-li, si pogués anar a Barcelona, «los pocos manuscritos q[u]e. el Difunto Amigo dejó, con la Correspondencia literaria con D. Julian Villalba». Segons Rius, els hi va prestar, «por algunos meses», «todos», si bé, suposant que veritablement fos així, en fa una descripció molt reductiva: «En su mayor parte eran copia de impresos de otros».[25] A la portada de la carpeta II del ms. 20242(35) de la BNE, s'indica: «Este paquete lo ha visto el P. Rius de Mataró».[26] En tot cas, li interessaven sobretot els manuscrits relacionats amb el que va anomenar «La teoría del doctor D. Antonio Puigblanch sobre Íluro, Barcino y antiguos catalanes».[27]

Rubió i Balaguer de la BC (ms. 9600/13, c. 54), amb diverses notes seves i documentació sobre Puigblanch. En un full, a més d'indicar-hi que li n'havia informat Comas, hi inventaria alguns documents del fons de Rius i anota que li han comentat que els escolapis van «vendre» «impresos antics» «a la Bibli[oteca] de la Caixa d'Estalvis [Laietana] de Mataró», però sense especificar que s'hagués fet el mateix amb aquesta documentació. L'APEPC considera que només es va deixar i no va ser retornada. A la carpeta de Rubió es guarden també transcripcions mecanoscrites del fons de Rius que li va passar el 16 d'abril de 1968 J. M. de Casacuberta: de la carta de Vicenç Torras del 14 de febrer de 1846 que citaré i de l'article necrològic del diari *The Morning Chronicle*. També s'hi conserven transcripcions de Casacuberta d'estrofes del ms. 3702 de la BNE, datades el desembre de 1957.

23 Enric Jardí, *Antoni Puigblanch...*, i Joan Abelló i Juanpere, *Inventari...*, p. 127-140.

24 08.03, P. Rius 170, carpetes 1-3, originals, i c. 198, núm. 3 i 4, fotocòpies.

25 José Rius, *Memorias históricas...*, p. 19-29.

26 Ja ho ha remarcat Joan Abelló i Juanpere, *Inventari...*, pp. 40 i 46.

27 José Rius, *Memorias históricas...*, p. [15].

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

BNE

Enric Jardí va conjecturar que els documents conservats per Torras podrien correspondre als que van anar «a parar» a la BNE.[28] Pel que fa a la data d'ingrés, el Servicio de Manuscritos, Incunables y Raros em va contestar el 28 desembre de 2001 que no en constaven dades rellevants als seus arxius, però en la *Memoria leida en la Biblioteca Nacional del presente año, 1868* figuren, entre els «libros extranjeros, costosos, comprados» l'any anterior, «doce legajos de Manuscritos de D. Antonio Puigblanch, cada uno de más de 300 hojas: 150 escudos».[29] Potser el criteri de «preferir los de precios menores» va impedir que se'n compressin més. D'altra banda, podria ser que Torras no hagués ofert a la BNE tots els manuscrits de Puigblanch tenia o se'n podrien haver disgregat abans.

Des de 1862 n'era director Juan Eugenio Hartzenbusch, que el 1848 ja havia publicat la recreació d'un poema de Puigblanch.[30] El 1871 es va editar un poema «autógrafo» seu relatiu a Cervantes que hi va trobar, «sin epígrafe alguno, en una cuartilla de papel», José Maria Sbarbi, sacerdot gaditià establert a Madrid, examinant «los apuntes y borradores originales» del «célebre erudito y acerbo crítico».[31] Aques-

28 Enric Jardí, *Antoni Puigblanch*..., p. 243. A més dels manuscrits de la BNE citats per ell i dels inventariats per Abelló, se'n localitza algun altre al catàleg general informàtic de la Biblioteca o a www.bne.es/es/Micrositios/Guias/Inventario_Manuscritos. Alguns es poden consultar a www.bne.es/ca/catalogos/biblioteca-digital-hispanica.

29 Madrid, Rivadeneyra, 1868, p. 14-15.

30 Francesc Xavier Vall i Solaz, «"Tersites", Una faula de Puigblanch recreada per Hartzenbusch», *Els Marges*, núm. 72, novembre de 2009, p. 93-104. Aquest poema s'emmarca en una *Historia de los tiempos que acaban de pasar, en sátiras*, escrita durant el primer exili.

31 Cayetano A. de la Barrea, «Apéndice a la noticia bibliográfica de varios impresos sueltos relativos a Cervantes y a sus obras», *Crónica de los Cervantistas,* de Cádiz, I, núm. 4, 29-5-1872, p. 149-150. En reprodueix una part Leopoldo Rius, *Bibliografía crítica de las obras de Miguel de Cervantes*, III, Vilanova i la Geltrú, Oliva, 1905, p. 447-448. El poema és al ms. 3702, f. 96.

ta cronologia no concorda amb la suposició que tot el fons de Puigblanch de la BNE fos donat per la viuda de Luis Usoz el 1873, si bé el ms. 7199 (còpia del *Poema in laudem Alphonsi Regis Aragoniæ*, que va ser regalada a Puigblanch per William Moore, com va fer constar en una dedicatòria a mà) porta el segell de la biblioteca d'Usoz i aquesta data, igual que alguns exemplars de llibres de Puigblanch de la BNE.[32]

ANC

En el fons de la família Serra, ingressat a l'ANC el 2009, hi ha un atorgament, datat a Londres l'11 de juliol de 1830, en què Puigblanch concedeix al comerciant Eduard Serra «poder cumplido» perquè, «en su nombre y en representacion de su persona, accion y derecho y como administrador del derecho que en los bienes por él heredados tiene su hermano Don Bruno Puig y Blanch, habitualmente enfermo por incapacidad mental, pueda vender y venda todos y cualesquiera bienes muebles, raices, semovientes y derechos que á ambos hermanos o al otro de ellos correspondan por herencia de sus padres difuntos».[33] A més d'aquest document, de la carta de Torras i de l'inventari de llibrescitats, hi ha altra correspondència, registres de comptes (des de 1821), debitoris, una genealogia de la família Serra

32 Joan Abelló Juanpere, «La cultura popular y la Inquisición en tiempos de Goya», dins Roberta Lapucci (ed.), *Territorio Goya. Atti delle giornate di studi a Monte Santa Maria Tiberina, Palazzo Museo Bourbon del Monte*, Foligno, Etgraphiae - Cartograf, 2021, p. 170 i 177-178. Vegeu també www.bne.es/es/Micrositios/Exposiciones/libreria-secreta-luis-de-usoz i www.bne.es/es/publicaciones/usoz.

33 ANC1-911-T-5. En el testament, Puigblanch nomena Serra i els seus descendents marmessors dels ingressos per a Bruno (Joaquim Llovet, «El testament d'Antoni Puigblanch (1840)», p. 6-7, que n'apunta algunes dades biogràfiques, i id., «Les parentes pobres d'Antoni Puigblanch», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 85, p. 7). Es guarda correspondència de Puigblanch amb Eduard Serra també al ms. 8853 de la BNE.

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

(es remunta a un Josep Puig, però no sembla que entronqui amb la coneguda d'Antoni Puigblanch), adreces...

AHNOB

Segons el Censo-Guía de los Archivos en España e Hispanoamérica, el fons dels ducs de Fernán Núñez, després d'haver patit diverses vicissituds durant la Guerra Civil, va ingressar a l'AHN «en depósito suscrito en 1981» entre Manuel Falcó y Anchorena, posseïdor d'aquest títol nobiliari, i el Ministeri de Cultura, i el març de 1995 es va traslladar a la Sección Nobleza de l'AHN, que el 2017 va esdevenir AHNOB.[34]

Com s'hi indica a continuació, el ducat de Fernán Núñez (abans comtat) va ser concedit a Carlos José Gutiérrez de los Ríos y Sarmiento Sotomayor (Lisboa, 1779 – París 1822) el 1817 per Ferran VII, de qui aquest absolutista era servidor des de les Abdicacions de Baiona. Les diferències polítiques no impedirien, però, que aquest noble es pogués interessar per Puigblanch. Ho corrobora el fet que en un inventari dels seus béns consti un exemplar de la traducció *The Inquisition unmasqued* (1816).[35] Endemés, va ser ambaixador a Londres de 1812 a 1817. De totes maneres, diversos dels documents del fons són posteriors a la defunció del primer duc.

34 http://censoarchivos.mcu.es/CensoGuia/fondoDetailSession.htm?id=1114552.

35 *Notice des cristaux, porcelaines, argenterie, vermeil, plaqués, plateaux, tableaux, gouaches, gravures, cartes géographiques et livres, dont la vente se fera les lundi 17, mardi 18 février 1823 et jours suivants, heure de midi, en l'hôtel de M. le duc de Fernand Nunez, ex-ambassadeur d'Espagne à la cour de France, rue Blanche, nº 5*, París, Laneuville i Mongie, 1823, p. 17, núm. 52. Sobre el llinatge, vegeu Jaime de Salazar y Acha, *Los Grandes de España (siglos xv-xxi)*, Madrid, Hidalguía, 2012, p. 288-289.

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

Aquesta documentació es degué separar, força arbitràriament, de la conservada a la BNE, ja que ambdues inclouen: manuscrits de *La Inquisición sin máscara*, com hem vist; alguns fulls d'un vocabulari castellà-anglès que no és obra de Puigblanch, sinó un extracte d'*A Dictionary, English an Spanish, and Spanish and English*, de Joseph Baretti,[36] i cartes dels mateixos corresponsals (com la mare de Puigblanch, Anna Maria i Joana Baptista Gibert, Juan Robertson, Julián de Villalba i A. Whyte). D'altra banda, en el fons de l'AHNOB hi ha una carta privada de Josep Rius no relacionable amb Puigblanch, que potser es va traspaperar quan l'escolapi va consultar-ne els documents.[37]

Convé tenir present, a més, que existeix la Fernán Núñez Collection (MS UCB 143), amb 225 volums, majoritàriament manuscrits, a la Bancroft Library de la Universitat de Califòrnia (Berkeley), on va arribar el 1984 provinent de Hans Peter Kraus, de Nova York, que, al seu torn, l'havia comprat a Bernard Quaritch, de Londres.[38]

36 BNE, ms. 20242/35, f. 1-23, i AHNOB, núm. 4.

37 AHNOB, núm. 18. S'adreça a «P. Gines [Genís Guardiola?]» i, encara que només s'hi indiquen el lloc, Moià, on Rius va ser rector, i el dia (27 de setembre), es pot conjecturar que deu ser de 1834, per la referència a la primera missa de Sebastià Llovateras i «el P. Hemenegildo» (vegeu Joan Florensa, «Hermenegild Coll i Grau», *Catalaunia*, núm. 449, març-abril 2008, p. 15-16).

38 Charles B. Faulhaber, «The Fernán Núñez Collection», *Bancroftiana*, núm. 88, 1985, p. 1-4; José Ignacio Díez Fernández, «Textos literarios españoles en la Fernán Núñez Collection (Bancroft Library, Berkeley)», *Dicenda*, núm. 15, 1997, p. 139-182; Antonio Cortijo Ocaña, *La Fernán Núñez collection de la Bancroft Library, Berkeley. Estudio y catálogo de los fondos castellanos (parte histórica)*, Londres, Queen Mary and Westfield College, 2000, p. 7-8; https://oac.cdlib.org/search?style=oac4;titlesAZ=f;idT=UCb16234384x. Si bé no es pot descartar, no sembla probable que hi hagi documentació de Puigblanch.

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

El currículum acadèmic

La formació i la carrera docent de Puigblanch es poden precisar, entre altra documentació, gràcies a dos certificats universitaris del fons dels ducs de Fernán Núñez. Un, sense signar ni datar (encara que el segell del paper sigui de 1796, es va haver d'emetre el curs 1801-1802 i abans del 3 de febrer, data en què Puigblanch va fer vint-i-dos anys), remet als documents exhibits per l'interessat.[39] L'altre el signa el secretari de la Universitat de Alcalá el 10 de setembre de 1812.[40]

L'Escola Pia Santa Anna (Mataró)

Puigblanch va estudiar en aquest col·legi, on va merèixer l'«estimacion» per «su aplicacion no menos que por su buena conducta y probidad de vida», tres anys de Gramàtica Llatina, dos de Retòrica i Poètica i tres de Filosofia i Matemàtiques.[41] L'escolapi Josep Poch conjectura que degué cursar-hi primària entre 1782 i 1785, any que començaria les classes d'Humanitats, Retòrica i Poètica, matèries entre els professors de les quals destaca l'esmentat Fins, i, de 1788 a 1791, filosofia i matemàtica, que impartia Agustí Espina, de Sant Hipòlit de Voltregà.[42]

39 AHNOB, núm. 21.

40 AHNOB, núm. 19.

41 AHNOB, núm. 21.

42 José Poch Gallart, *Las Escuelas Pías de Mataró. La iglesia de Santa Ana y el Hno. José Guardia de San Juan Bautista (Apuntes históricos y documentos)*, Mataró, Caja de Ahorros y Monte de Piedad, 1963; el mecanoscrit inèdit *Notas de miscelánea escolapio-calasancia* (APEPC, 10.31-4, núm. 39), i Claudio Vilá Palá, *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico*, Salamanca, Calatrava, 1972. Poch, en la miscel·lània, assevera que Puigblanch va coincidir amb Jaume Vada, que creu que va ser professor a l'Escola Pia Santa Anna de 1785 a 1808 «por lo menos e ininterrumpidamente», mentre que Vilá (*Escuelas Pías...*, p. 831)

Sembla que aquest antic professor de Puigblanch va aprendre hebreu d'ell.[43]

Puigblanch degué participar almenys en els exercicis anunciats amb el títol d'*Academia de piedad, y letras, ó examen de catecismo, leer, escribir, aritmetica, latinidad, poesia, y retorica que en tres dias, y actos diferentes ofrecen al publico los discipulos de las Escuelas Pias de la ciudad de Mataró en los dias* [6, 7] y [8] *de Julio de 1789*.[44] El segon dia «Antonio Puig, y Blanch» havia de respondre «sobre los preceptos de la Retorica», ser el primer a traduir «Oradores, ó Autores de prosa latina» i «trabajar qualquier exemplo de Progymnasmas Mayores, como Alabanza, Vituperacion, Refutacion, Confirmacion, Chria, Sentencia, y Thesis», i el tercer dia havia de contestar preguntes sobre la mitologia grecollatina, traduir el passatge de les «Elegias y Epístolas de Ovidio, y las Eneidas de Virgilio» que se li indiqués i «trabajar Epigramas, versos Saficos, Asclepiadeos, Ferecracios, Gliconicos, Alcaicos: y en español, Quintillas, Sextinas, Liras, Octavas, y Decimas».

És probable que hagués intervingut també en altres exercicis d'aquells anys, com potser en uns del mateix curs que s'havien celebrat prèviament, en què no figura el nom dels alumnes: *Poesias que en elogio del rey de España Don Carlos III (que esté en gloria) previno, y trabajó el Aula de Retorica de las Escuelas Pias de Mataró a peticion, primero del Regimiento de Dragones de Sagunto, que celebró las solemnes Exequias. Dia 15. de Enero de 1789 y despues del muy ilustre Ayun-*

documenta només que, al segle XVIII, Vada va ser-ne els anys 1781 i 1790-1795, que en permetrien també la coincidència.

43 *Galería de escolapios insignes por su piedad religiosa desde el origen de las Escuelas Pías hasta nuestros días*, IV, Madrid, Imprenta de San Francisco de Salas, 1900, p. 448-449. També s'hi refereix Poch en diversos escrits i Jaume GONZÁLEZ-AGAPITO, *Bibliografia de Mataró: els clergues del segle XVIII*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietània, i Barcelona, Rafael Dalmau, 1976, p. 195.

44 Mataró, Juan Abadal, s. a., p. 32-33, 35-36 i 53-55. A la coberta d'un exemplar de l'APEPC («18»-F-56) s'han indicat a mà els dies que he afegit i se n'han especificat els «Maestros»: «P. Juan Antonio Fins. P. Joseph Lacuna. P. Joachin Tomas. P. Domingo Badia».

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

tamiento de Corregidor, Regidores, Diputados y Sindicos de esta Ciudad, que las celebró. Dia 26. del mismo mes, y año y dedicada a dicho ilustre Ayuntamiento, editades per la mateixa impremta, també sense data.[45] S'hi remarca la intervenció dels mestres (sovint més enllà de l'«influjo» o la «corrección») en els poemes en llatí, castellà, francès i —només un— català.[46] Aquestes activitats, les publicacions dels seus professors i diversos estudis sobre la història de la pedagogia de l'Escola Pia permeten tenir una idea força aproximada de l'exigent formació filològica que hi va rebre.

Santa Maria de Montalegre (Tiana)

En aquesta cartoixa, segons va indicar Fèlix Torres Amat, hi «estuvo algun tiempo de novicio».[47] La comunitat actual no m'ha contestat i els fons es troben dispersos per diversos arxius, en què no he localitzat cap referència a Puigblanch.[48] Revela també l'afecció de la família

45 N'he consultat els exemplars de l'APEPC («18»-F-60) i de la BC (F. Bon. 2859).

46 En Antoni Comas, Martí de Riquer, Joaquim Molas (dirs.), *Història de la literatura catalana*, IV, Barcelona, Ariel, 1964, Comas reprodueix el poema (p. 560) i, sense explicitar-ne els motius, l'atribueix a Jaume Vada (p. 700). En canvi, com hem vist, Vilá no ha documentat que estigués a Mataró aleshores, però sí l'any següent. Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, p. 220 i 227, insinua només que «és possible» que Vada no fos «aliè» a «aquest conjunt d'assaigs escolars».

47 *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, J. Verdaguer, 1836, p. 508. Puigblanch es refereix a aquesta cartoixa en els *Opúsculos*, II, en l'addició a la p. 154. Xavier Pérez Gómez, *Notes històriques de la cartoixa de Montalegre. Història, tradició i llegenda*, Lleida, Pagès, 2018, esmenta el noviciat de Puigblanch, però no n'aporta cap documentació ni dada complementària, igual que els altres estudis sobre aquesta cartoixa que he consultat.

48 No sembla que pugui haver-n'hi en els documents inventariats de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (https://ajuntament.barcelona.cat/arxiumunicipal/arxiuhistoric/ca/noticia/una-part-de-la-historia-de-la-cartoixa-de-montalegre-a-lahcb_1128291). No se'n

als cartoixans el fet que un germà seu, ja esmentat, s'anomenés Bru (nat el 16 d'agost de 1790).[49]

El Col·legi Episcopal Tridentí de Barcelona i el Seminari Conciliar de Girona

Al seminari barceloní va superar quatre cursos de Teologia Escolàstica, amb «sobresaliente», i dos anys de Sagrada Escriptura i Història Eclesiàstica i hi va compondre diverses «explicaciones y disertaciones», «todas muy á satisfaccion de los Individuos y Presidente».[50] Al gironí hi va obtenir una càtedra de Retòrica i Poètica.[51] Deu correspondre a l'oposició que va fer, «no mas de por mérito», a «inicios» de la seva «carrera universitaria», encara que no en precisi la ciutat en adduir-la per il·lustrar la seva capacitat de versificar en llatí.[52]

---

localitzen a l'Arxiu Comarcal del Maresme, com ha tingut l'amabilitat de contestar-me l'arxivera Georgina Sánchez, ni en la part inventariada del fons de l'ANC (agraeixo el suport de Víctor Torres, encarregat de catalogar-lo). Quant a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, caldria emprendre una cerca ingent i d'èxit poc probable als lligalls miscel·lanis grans núm. 207-246 i als petits núm. 71-93, del fons ORM, Monacales-Hacienda, segons el que m'ha confirmat la tècnica superior Celia Sancho Gómez.

49 Àngel Fàbregas i Blanch, «L'entorn familiar d'Antoni Puig i Blanch...», p. 13.

50 AHNOB, núm. 21, i AHN, Universidades, 492, exp. 178. Malauradament, com m'ha corroborat la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona, no es conserven expedients anteriors a la Guerra Civil, en què es van cremar, i no he trobat exercicis publicats d'aquest centre corresponents a aquells anys..

51 AHNOB, núm. 21, i AHN, Universidades, 492, exp. 178. Juan Corminas, *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes, que edito en 1836, Don Felix Torres Amat*, Burgos, Arnaiz, 1849, p. 211, afirma que la va aprovar «siendo muy joven». Al seminari gironí m'han remès a l'Arxiu Diocesà de Girona, en què, segons el que m'ha indicat l'arxiver Albert Serrat i Torrent, només podria figurar en un llibre d'habilitacions que comprèn del 1784 al 1801 (Seminari, 142), però solament hi he trobat professors i estudiants d'altres matèries. Vegeu també Salomó Marquès i Sureda, *L'ensenyament a Girona al segle xviii*, Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1985.

52 *Opúsculos*, ii, p. 480-481.

La Universitat d'Osca, la d'Alcalà de Henares, els Reales Estudios i el Colegio de San Tomás (Madrid) i les oposicions a capellanies

Es pot confirmar que Puigblanch va estudiar en aquesta primera universitat i se'n poden precisar les matèries i les dates: Lleis, el curs 1797-1798, i Cànons, el 1798-1799.[53] Reconeguts aquests estudis per la Universitat dAlcalá, s'hi va matricular del segon curs d'ambdós drets el 1799-1800.[54] Paral·lelament, aquest darrer any va superar, «con puntualidad y aprovechamiento», el cinquè curs de «Leyes de Toro» als Reales Estudios [de San Isidro], de Madrid.[55] A la Universitat d'Alcalá hi va obtenir el batxillerat en les dues especialitats *nemine discrepante*, «sufriendo el rigoroso exámen del claustro pleno en una y otra facultad con sola interposicion de cinco dias», respectivament el 9 i el 14 de gener de 1801, amb l'assistència de vint-i-set i vint-i-vuit doctors.[56]

El 23 de febrer va demanar que li commutessin per dos cursos de Cànons els sis anys de Teologia, Sagrada Escriptura i Història Eclesiàstica, al·legant que el seu patrimoni havia sofert «los quebrantos» de la «guerra actual e interceptacion del comercio [es deu referir a les tensions amb Portugal, que no trigarien a fer esclatar el conflicte bèl·lic]» i la necessitat d'«acudir como hijo maior al alivio de su madre viuda, y de su pobre y desemparada familia», convalidació que se li va concedir mitjançant una provisió del 17 de juny de 1801.[57] Al Collegi de Santo Tomás, de Madrid, va fer dos cursos de Disciplina Eclesiàstica, impartits per Antonio de Siles (1800-1802), els quals el

53 AHPH, U/000366, f. 31r, i U/000150, f. 11v. https://dara.aragon.es/opac/app/results/ahph?ob=re:1&st=.3.115.124.1095671&st=.3.115.124.1095671.10300.

54 AHN, Universidades, 411, f. 164, i 492, exp. 178.

55 AHNOB, núm. 21, i AHN, Universidades, 492, exp. 178.

56 AHNOB, núm. 19 i 21.

57 AHNOB, núm. 21, i AHN, Universidades, 492, exp. 178.

14 de desembre de 1803 li van ser commutats pel sisè i el setè de Cànons i per dos de Teologia Moral.[58]

En una carta datada a Madrid l'1 de juny de 1803 Siles li promet que aquella nit escriurà a Luque per recomanar-lo per a l'oposició a la càtedra d'Hebreu, «recordandole [el] de[se]mpeño q[u].[c] ya antes de ahora le habia hecho», bo i lamentant que no hagués obtingut les places de l'«Hospital General [de Madrid] y concurso de Cuenca».[59] Corminas precisa que va concursar a les penitenciaries de l'hospital de la Pasión de Madrid i a «curatos del Obipado de Cuenca».[60] Puigblanch especifica que es tractava d'una «oposicion» a «curatos i penitenciarías» del 1802 o 1803 i que li van concedir només la tercera penitenciaria de l'hospital esmentat —del qual era rector Joaquim Llorenç Villanueva, futur enemic seu, que va formar part del tribunal—, però hi va renunciar en guanyar la càtedra, mentre que se'l va excloure del «quinto curato» per ser «seglar», ja que s'hi havien convocat només «presbíteros».[61] Com confessa Puigblanch mateix, en aquells moments «tiraba», doncs, «para la Iglesia», sense haver estat ordenat, però, sacerdot.[62]

La mare de Puigblanch, temorosa de la participació en tantes oposicions, el 3 de febrer de 1803 li adverteix des de Mataró que tingui «cuidado» perquè un «parén nostre de casa del[s] avis de casa al Pare aven guañát una rectoria â la Ralla de Fransa lo admedsinaren».[63] L'oposició a la càtedra d'Hebreu de la Universitatde Alcalá s va convocar el 19 d'octubre de 1802,[64] Puigblanch la va guanyar el 18 d'octubre de 1803, entre sis candidats (un, Antonio Vera, va interposar-hi

58 AHNOB, núm. 21, i AHN, Universidades, 492, exp. 178.
59 AHNOB, núm. 3.
60 Juan Corminas, *Suplemento...*, p. 212.
61 *Opúsculos*, II, p. 285.
62 *Ibid.*, I, p. XV.
63 AHNOB, núm. 3.
64 AHN, Universidades, 573, exp. 15.

un recurs), i l'1 de desembre en va prendre possessió.[65] Tot i que havia estudiat matèries bíbliques, es troba a faltar en els seus currículums oficials citats una formació específica en la matèria de la plaça. Puigblanch recorda que va aprendre «privadamente» hebreu i grec.[66] Corminas creu que el va obligar a fer-ho així l'assistència a les classes dels altres estudis i afegeix que «le calificaron como que hubiese cursado dos años de aquellos idiomas» catedràtics dels Reales Colegios, on, després, va assistir durant sis mesos a la càtedra d'Hebreu.[67]

Com a catedràtic, el 1808 Puigblanch va publicar el manual *Elementos de lengua hebrea*, editat per la Universidad de Alcalá, sense

65 AHN, Universidades, 33, exp. 88; 412, f. 223v, i 573, exp. 15; i AHNOB, núm. 21. Sobre els antecedents de la càtedra, vegeu Luis Miguel Gutiérrez Torrecilla, Pedro Ballesteros Torres, *Cátedras y catedráticos de la Universidad de Alcalá en el siglo* xviii, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá, 1998. Félix Torres Amat, *Memorias...*, p. 508, afirma que va obtenir la càtedra el 1807, data que s'ha anat repetint, si bé Manuel Jorba la va remuntar «vers al 1805» en la *Història de la literatura catalana*, vii, Barcelona, Ariel, 1986, p. 55. Entre altres informacions, hi consten els membres del tribunal, els participants i la valoració dels exercicis. Alguns, entre els quals hi ha el de Puigblanch, es recullen al ms. 12756 de la BNE, f. 48r-58v, del catedràtic d'Hebreu de la Universitat d'Alcalá Francisco Antonio González, al qual Puigblanch succeirà (vegeu-ne la descripció de Francisco Javier del Barco del Barco, *Catálogo de manuscritos hebreos de la Comunidad de Madrid*, ii, Madrid, CSIC, 2004, pp. 72-76). Puigblanch evoca l'oposició en els *Opúsculos*, ii, p. 416-417. Antonio Álvarez de Morales, «Los últimos catedráticos de la Universidad de Alcalá», dins Luis Enrique Rodríguez-San Pedro Bézares, Juan Luis Polo Rodríguez (ed.), *Saberes y disciplinas en las universidades hispánicas*, Salamanca, Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2005, p. 211-225, dedica un apartat a Puigblanch.

66 *Opúsculos*, i, p. xiii.

67 *Ibid.*, i, p. xiii, i Juan Corminas, *Suplemento*, p. 211-212, en què afirma també que «ganó un curso de lengua griega en la de Alcalá, donde sustituyó las cátedras de hebreo y griego», però no consta que obtingués cap càtedra de grec i les suplències contradirien els *Opúsculos*, ii, p. 417, en què s'afirma que era «nuevo» en aquesta universitat, on només hauria obtingut els batxillerats, a diferència d'un altre opositor que havia estat «substituto» de la càtedra d'Hebreu. Aquesta afirmació podria estar en contradicció també amb la carta de Siles citada.

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

signar, però adscrit a la càtedra en el pròleg.[68] Antonio María García Blanco, en *Análisis filosófico de la escritura y lengua hebrea*, el critica durament, contraposant-lo a «la claridad y gracia» del catedràtic dels Reales Estudios [Francisco] Orchell, mestre seu i, com afirma, també de Puigblanch, al qual retreu que «trató de romper nuevos y estravagantes caminos».[69] Aquest redueix el magisteri d'Orchell al «buen gusto que le inspiró en el hebréo, i los buenos libros que le puso en la mano».[70] S'ha interpretat que Orchell deu al·ludir a Puigblanch quan es refereix a «un sabio profesor de cierta Universidad de España, que reúne a su inimitable aplicación un talento analítico capaz de competir», en l'estudi de l'hebreu, «con los más ilustrados profesores extranjeros de nuestro siglo».[71]

Tot i haver obtingut la càtedra d'Hebreu, va continuar els estudis de Dret. El 4 de març de 1804 va rebre, amb l'aprovació de trenta doctors, *nemine discrepante*, el grau de llicenciat en Cànons i el dia 9, el de doctor.[72] Segons un document del 2 de març de 1804, en què es testimonia la seva honestedat i legitimitat i que prové de «chistianos Viejos limpios de toda mala raza de moros judios y herejes», a la Universitat d'Alcalá feia, a més, de professor de Sagrats Cànons a la Facultat de Jurisprudència, en les proves de «genere moribus et

68 P. [2]. En els *Opúsculos*, II, p. 417, afirma que el va escriure «para acudir a la necesidad que tenían de un arte de esta lengua trenta i cuatro discípulos que se agolparon en mi cátedra, a consecuencia del nuevo plan de estudios».

69 III, Madrid, Imprenta y Librería de la Viuda de José Vazquez Martinez é Hijos, 1851, p. 457-458. Vegeu també Pascual Pascual Recuero, *Antonio M.ª García Blanco y el hebraísmo español durante el siglo XIX*, Granada, Universidad de Granada, 1986, p. 37-38, 75, 135 i 192.

70 *Opúsculos*, I, p. XIII, i II, p. 257, 379 i 529.

71 Pascual Pascual Recuero, «Una síntesis de las teorías de Francisco Orchell», dins *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*, XXV, Granada, Universidad de Granada, 1976, p. 80. Caldria un estudi específic de la faceta d'hebraista de Puigblanch.

72 S' especifiquen els assistents a l'acte en AHN, Universidades, 412, f. 92.

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

vita y otras Calidades».[73] El 1805 va superar dos cursos de Dret Patri, el primer dels quals havia començat el 1803.[74] Encara que s'ha afirmat que Puigblanch es va doctorar en ambdós drets,[75] no he localitzat cap document més fidedigne que en provi el doctorat o la llicenciatura en Dret Civil.

Puigblanch es va mantenir en la càtedra d'Hebreu, «desempeñando á satisfaccion de toda la Universidad, y con particular aprovechamiento de sus Discípulos, hasta la entrada del gobierno intruso [el francès]».[76] Van estudiar també en aquest centre els seus germans Josep i Bru.[77]

El primer exili

A més de les conegudes evocacions de Puigblanch de la detenció a Gibraltar, on s'havia refugiat, disposem del testimoni del capità canari Diego Correa Gorbalán: amb permís de les autoritats, el 14 de maig de 1814 va partir amb ell de Cadis cap a Gibraltar en una embarcació costanera, van arribar-hi l'endemà i es van allotjar a l'hotel de «Mr. Collin», on van ser arrestats de nit, amb subterfugis i des-

73 AHN, Universidades, 71, exp. 85.

74 AHN, Universidades, 492, exp. 178.

75 AHNOB, núm. 21.

76 Ibid.

77 Josep hi va obtenir una càtedra en la Facultat de Cànons (Antonio Álvarez de Morales, «Los últimos catedráticos de la Universidad de Alcalá», p. 222, on no se'n donen més detalls). Quant a Bru, que, segons la carta esmentada de la mare, sembla que tenia «afició a l[']estudi», es conserva un certificat del 16 de setembre de 1833, en què consta que «tiene ganados» els cursos de Lògica i Filosofia Moral que va fer de 1806 a 1808 en aquesta universitat (BNE, ms. 19707/17(6)). A l'AHN, Universidades, 492, exp. 179, consta que va superar la primera matèria el 1807 i la segona, associada al primer any de Lleis i Cànons, i Filosofia, el 1808.

consideradament.[78] Correa tenia la intenció de traslladar-se des d'allí a Tenerife, però va ser empresonat deu anys a Ceuta. En canvi, Puigblanch, després de quatre mesos de captiveri va quedar lliure, perquè el tribunal es va inhibir en favor de la Inquisició, la qual no es va restablir fins al 21 de juliol de 1814 , per un reial decret publicat l'endemà en la *Gaceta de Madrid*.[79]

Encara que no actuarien immediatament, ja no podia esperar gaire a fugir, pel perill que corria a causa del seu polèmic llibre *La Inquisición sin máscara*.[80] Se sol conjecturar que, un cop alliberat, va retornar a Gibraltar, tot i la mala experiència que hi havia tingut, per partir cap a Londres. En canvi, en un carta a la seva mare del nou fons, datada a Cadis el 18 de novembre de 1814, bo i remarcant la voluntat de pagar alguns deutes abans de partir, li anuncia:

> Jo per eixir estich esperant q[u].ᵉ donian los papers nets lo q[u].ᵉ no pot tardar ja, pues ó no hi ha malaltías ó son molt pocas. Penso eixir y tinc ja parlat amb una goleta per Ruan port de Fransa en el riu Sena y desde allí á París q[u].ᵉ sols dista 28 lleuguas. Hi vas ab gust i confio no perdrehi lo viatge; ademas q[u].ᵉ segons los papers públics allí puc esperar una ajuda de cost.[81]

No sabem si Puigblanch va portar a terme aquesta determinació, però, en tot cas, no se ns'ha detectat la presència a Londres fins al 6

78 *Letter Transmitted to Ferdinand VII* [...], Londres, E. Justins, 1819.

79 p. 839-840. Puigblanch en guardava un extracte (BNE, ms. 7604, f. 496-497). Als f. 497-498 es transcriuen les cròniques del corresponsal a Londres de *Le Journal des Débats Politiques et Littéraires* del 24 i el 28 de juliol sobre el lliurament dels refugiats a Gibraltar. Vegeu també Enric Jardí, *Antoni Puigblanch...*, p. 106-107.

80 Roberto López Vela, «La nación de los sabios perseguidos. Episcopalismo, herejía y memoria histórica en las Cortes de Cádiz», *Librosdelacorte.es*, núm. 6, 2017, p. 56-81, DOI: 10.15366/ldc2017.9.m6.003.

81 AHNOB, núm. 43. Lamentablement, no m'ha estat possible fer recerques presencials a Cadis.

de febrer de 1815, en què hi data la carta de protesta pel que havia succeït a Gibraltar publicada a *The Times*, notícia de la qual es van fer ressò altres publicacions periòdiques.[82]

El Trienni Liberal. Diputat i professor de la Universitat de Madrid

Segons un passaport, Puigblanch va tornar de l'exili, amb destinació a Madrid, en un vaixell que va atracar a Bilbao el 28 de juny de 1820, dos dies després que hagués començat la legislatura amb la Junta Preparatoria, però amb temps suficient per arribar a la sessió d'obertura del 9 de novembre.[83] El 2 de juliol va presentar els poders i el 6 va prestar jurament.[84] En conseqüència, el 24 el rector de la Universitattat dAlcalà li va anunciar que nomenaria un substitut de la càtedra d'Hebreu.[85] Com a diputat, el 29 va rebre una carta de la Sociedad Patriótica de Buenos Amigos de Barcelona, de la qual era soci, en què es demanava que els parlamentaris defensessin a les Corts les juntes patriòtiques.[86] Si bé alguns biògrafs i historiadors, com Josep M. Miquel i Vergés i Enric Jardí, ja han analitzat la tasca política de Puigblanch durant el Trienni Liberal, es podria fer encara més basant-se, entre altres arxius, en el del Congrés dels Diputats.[87]

82 Enric Jardí, *Antoni Puigblanch...*, p. 110, i Carlos Pi Sunyer, *Patriotas americanos en Londres (Miranda, Bello y otras figuras)*, Caracas, Monte Ávila, 1978, p. 111-112.

83 AHNOB, núm. 20. Puigblanch, en una carta a Peter Stirling datada a Londres l'abril de 1816, li proposa d'anar a Anglaterra també via Bilbao, fins a Bristol (BNE, ms. 8853, f. 42).

84 AHNOB, núm. 23.

85 AHNOB, núm. 59.

86 AHNOB, núm. 22.

87 Josep M. Miquel i Vergés, *Puigblanch. Figura de la Prerenaixença. Un talent sense profit*, mecanoscrit inèdit dipositat a la Biblioteca Pare Fidel Fita, d'Arenys de Mar, [1958], p. 56-161; Enric Jardí, *Antoni Puigblanch...*, pp. 135-165; Ramon Arnabat Mata,

En acabar-se la legislatura extraordinària (el 14 de febrer de 1822), Puigblanch va restar a Madrid, on va exercir de jutge de la Diputación General de Castilla la Nueva per dictaminar sobre les infraccions de les lleis d'impremta.[88] Poc després, el 12 de març de 1822 se'l va agregar a la comissió de les Corts sobre els «cánones de la Iglesia española».[89] El dia abans la Universitat d'Alcalá l'havia autoritzat a quedar-se a Madrid o «donde los graves negocios lo exigiesen, pues para el presente curso se ha providenciado lo mas conven[ien].te á sus discípulos».[90] El 9 d'octubre de 1822, però, se li va comunicar que havia obtingut una càtedra a la nova Universidad Central, la d'Història Eclesiàstica, el 5 de desembre va ser designat president de la «Comision del arreglo de las Universidades en la parte literaria» i el 10 del mateix mes se li va demanar que s'apressés a elaborar-ne un reglament general.[91]

El segon exili

Puigblanch recorda que va marxar a Londres a la recerca de llibres per a la seva càtedra i d'estatuts i plans d'estudis per a la reforma universitària.[92] Segons el que declara com a refugiat el 20 d'agost de 1828 a l'Alien Office, va arribar-hi el 3 de juliol de 1823.[93] Atesa la

«Puigblanch, Antonio», dins Mikel Urquijo Goitia (dir.), *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles (1820-1854)*, DVD-ROM, Madrid, Cortes Generales, 2013, 2a edició; Jordi Roca Vernet, «Las Cortes de Cádiz: Génesis del liberalismo romántico catalán», *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, núm. 61, 2013, p. 73-124...

88 *Opúsculos*, vol I, p. xlvii, i Enric Jardí, *Antoni Puigblanch...*, p. 157.

89 AHNOB, núm. 57.

90 AHNOB, núm. 61.

91 BNE, ms. 19707/17 (13-14); AHNOB, núm. 60; *Opúsculos*, I, p. cxlii, en què s'afegeix a la denominació de la càtedra «i Summa de Concilios», i II, p. 419.

92 *Opúsculos*, I, p. cxlii.

93 BNE, ms. 19707/17, (9).

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

progressiva derrota dels liberals i la dura repressió que van patir, s'hi va quedar. La segona caiguda del liberalisme li va produir «un gran desengaño», ja que li va mostrar «lo poco que hay que esperar del pueblo español en materia de libertad», com afirma el 2 de juny de 1831 per justificar la renúncia a participar en la Junta General Catalana, creada a Montpeller.[94]

Tampoc no assumirà el nomenament de diputat. La legació de Londres li'n va trametre la comunicació el 15 de novembre de 1836 i el 22 li va confirmar que havia rebut la seva resposta.[95] Deu correspondre a un esborrany del mateix dia en què Puigblanch renuncia a l'acta de diputat i a la càtedra i desisteix de jurar la Constitució espanyola adduint que no ha de viure sinó sota la britànica.[96] Els motius pels quals s'hi s'excusa de no tornar, ometent els de caràcter polític, són els «achaques que suelen acompañar a un literato» a punt de fer seixanta-dos anys, «agravados con las molestias de las emigraciones consecutivas», els quals l'obliguen a fer llit quan menys s'ho espera i que fan exposat viatjar al centre d'Espanya a l'hivern, i també que ha ordenat els seus «planes literarios y económicos» en funció del fet de viure a Londres, on ha comprat una casa que no pot deixar a cura d'altri. En canvi, el 24 d'octubre, en l'esborrany d'una carta als editors d'alguna publicació, que no s'especifica (és escrita en castellà, però a l'interlineat s'hi ha afegit la traducció anglesa), havia justificat que ja no estava disposat a ser diputat, a diferència de l'altra legisla-

94 AHNOB, núm. 46. Aquesta carta se cita en els *Opúsculos*, I, p. CXXII, sense precisar que el destinatari n'era Esteve Desprat. Al mateix lligall hi ha un esborrany de carta de renúncia datada el 28 d'agost.

95 BNE, ms. 19707/17, (4-5).

96 AHNOB, núm. 67. En una carta del 8 de novembre amb un destinatari amb la inicial «E.» (altre cop Esteve Desprat?), dubta si les altres cartes sobre la renúncia es van arribar a publicar en la premsa, a més d'exposar-li els seus projectes sobre «La antigua jeografia de nuestra Península, con la razon filosófica de los principales nombres jeográficos y topográficos y la marina o navegacion de los pueblos celtíberos» (AHNOB, núm. 53).

tura, quan ho va ser en contra de «toda» la seva «voluntad», perquè, a més que «completaria la ruina» dels seus «intereses domésticos» i tenia la intenció de publicar «importantes y orijinales noticias científicas», no és propens a l'«elocuencia parlamentaria» ni a la «intriga» en què ha degenerat la política, i retreu, en concret, el domini de l'«oligarquia del dinero» i actuacions de la monarquia i dels governs liberals.[97]

La regeneración política de la España

En l'esborrany esmentat, argüeix també aquesta obra, en què proposa dues úniques solucions per a «España»: que sigui «ocupada y colonizada» pels francesos o bé dividida en «tres Estados, además de Portugal, y confederados luego los cuatro, formar cuatro goviernos en lo interno, y uno solo para todo lo externo». Dona per publicat el llibre, però només es té constància de l'edició d'un prospecte titulat *La Rejeneracion Política de la España pendiente, como medio único, de un gobierno confederado cual se propone en las Observaciones al MS. inédito que se inserta del reinado de Carlos III, intitulado «Discurso Político Comerciante (Comercial) sobre el preciso abandono del Puerto de Barcelona», y restablecimiento de la antigua Navegacion del Ebro con aumentos* i el *Prólogo de un tratado sobre la Rejeneracion política de la España, e idea de una obra filosófica sobre las monedas antiguas celtibéricas, llamadas comunmente españolas desconocidas, y acerca de la relijion panteística que en ellas se profesa*.[98]

97 AHNOB, núm. 24.

98 El prospecte es recull en els *Opúsculos*, I, secció «Otros anuncios», p. 5-10, i es guarda un exemplar del pròleg (Londres, Imprenta de D. Vincente Torras y Comp.ª, s. a.) a l'APEPC, 08.03, P. Rius 170, carpeta 1. S'ha reproduït en Enric Jardí, *Antoni Puigblanch...*, p. 342-346. Ha de ser el que Torras va adjuntar a aquest escolapi en la carta ja citada. Segons el que explica Puigblanch a Pere Felip Monlau, el llibre havia de tenir entre

Prova l'interès a promoure aquest projecte que el 7 d'agost de 1835 hagués enviat un exemplar dels anuncis de les seves obres, remarcant-ne el d'aquesta, a l'Ajuntament de Reus, «pueblo en todos tiempos benemérito de la causa de la libertad».[99] En un esborrany del 27 de setembre de 1839 de carta a Agustín Argüelles, president de la comissió sobre els «fueros» de Navarra i Biscaia, que les Corts havien nomenat el dia 12, li explica que en el seu projecte *La regeneración política de la España* ha concebut tres «Estados soberanos e independientes», per bé que «inseparable[men]te. confederados», dels quals detalla les capitals —de la «Celtiberia», Saragossa; de l'«Hesperia Occidental», Valladolid; de l'«Oriental», Sevilla— i les ciutats amb «Consulados de Mar» —Barcelona, Bilbao o Santander, La Corunya i Cadis—, per bé que Madrid continuaria essent el centre polític i cultural de la «Confederacion».[100]

Conclusió

Les dades acadèmiques ens han permès precisar la gran formació de Puigblanch i el desenvolupament de diverses vocacions, que s'entrellacen (la filològica, tant la lingüística com la literària, la religiosa i la jurídica) i que, amb un component també historiogràfic, desemboquen en la política.

80 i 100 pàgines i se'n degeren tirar uns 500 exemplars (BNE, ms. 20242/35, f. 25-26; vegeu també la correspondència amb Monlau del ms. 8853 de la BNE). Entre nombroses referències, vegeu Jordi Roca Vernet, «Quan els exiliats catalans de 1823-1850 bastiren horitzons nacionals plurals a Europa», *Révue d'Études Catalanes*, núm. 3, 2018, p. 6-31.

99 AHNOB, núm. 27. No es conserven la carta ni l'exemplar a l'Arxiu Històric Comarcal de Reus, com ha tingut l'amabilitat d'indicar-me Jaume Teixidó, que n'és director.

100 AHNOB, núm. 66. Se'n conserva també una versió menys elaborada escrita aprofitant una carta de Vicenç Ballota del 6 d'agost de 1839 (AHNOB, núm. 65). Vegeu, a més, Gregorio Monreal Zia, «La elaboración de la ley de 25 de octubre de 1839», *Iura Vasconiae*, núm. 9, 2012, p. 235-325.

A l'Escola Pia Santa Anna, de Mataró, va destacar, si més no, en retòrica i poètica. Després de deixar el noviciat cartoixà a Montalegre i els estudis de Teologia al Seminari de Barcelona, va estudiar Dret Civil i Canònic a Osca, Alcalá de Henares, on el 1801 va obtenir el batxillerat en les dues especialitats, i Madrid. Va presentar-se, però, a oposicions a capellanies, si bé va optar per la plaça de catedràtic d'Hebreu a la Universitat d'Alcalá (1803), llengua, relacionada amb els estudis bíblics, que havia après de manera força autodidacta. Així i tot, va continuar els estudis de Dret i es va doctorar almenys en Cànons (1804).

Producte de la formació humanística i, específicament, filològica, de les inquietuds religioses, de la dimensió social del dret i de l'interès per la cultura hebrea, i amb l'incentiu polític de les Corts de Cadis, va publicar el llibre *La Inquisición sin máscara* (1811-1813), que el va comprometre ideològicament i li va donar una projecció considerable, també a l'estranger, entre cercles progressistes i, específicament, protestants.

Aquestes facetes, sovint també confluint, estaran presents, igualment, en obres posteriors. Amb tot, la ideologia política de Puigblanch evolucionarà de la creença eufòrica en el liberalisme a la decepció de l'aplicació que se'n fa a l'estat Espanyol, sobretot arran de la frustració de les expectatives de Cadis pel restabliment de l'absolutisme, pel fracàs del Trienni Liberal (entre altres càrrecs, aleshores va ser diputat i professor de la Universitat de Madrid) i per l'advenimento de la Dècada Ominosa. Aquests esdeveniments el portaran a dos exilis a Londres (el primer potser passant per París), d'on no voldrà tornar quan s'imposin de nou els liberals, el 1833, tot i tenir-hi una vida força miserable. Amb tot, s'il·lusionarà ferventment amb diversos projectes (com el de la regeneració confederal de l'Estat espanyol), bona part dels quals no va poder portar a terme.

Com remarca una màxima de La Rochefoucauld, «Pour bien savoir les choses, il en faut savoir le détail, et comme il est presque

ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.

infini, nos connaissances sont toujours superficielles et imparfaites».[101] Sens dubte, ens falten moltes altres dades per poder interpretar més precisament Puigblanch i la seva obra, però les noves ja ajuden a perfilar-ne més la figura i a corregir algunes especulacions. Esperem que apareguin més documents o, almenys, que en estudis globals o monogràfics s'analitzin més a fons els que ja eren coneguts i els nombrosos aportats en aquest article.[102]

Francesc Xavier Vall i Solaz. Doctor en Filologia Catalana i Hispànica i diplomat en Estudis Avançats en Història de la Ciència, és catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona. Des d'una perspectiva sovint interdisciplinària i comparatista, ha publicat estudis d'història cultural sobre diversos moviments culturals (en especial, la Il·lustració, el romanticisme, l'evolucionisme, el positivisme, el realisme, el naturalisme, l'objectivisme i l'existencialisme). És coordinador del Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània i membre de l'Institut d'Història de la Ciència i del Centre d'Estudis sobre Dictadures i Democràcies.

Francesc Xavier Vall i Solaz. PhD in Catalan and Hispanic Philology and holder of a Diploma of Advanced Studies in the History of Science, is a Professor at the Universitat Autònoma de Barcelona. From an often interdisciplinary and comparative perspective, he has published cultural history studies on various movements, particularly the Enlightenment, Romanticism, Evolutionism, Positivism, Realism, Naturalism, Objectivism, and Existentialism. He is coordinator of the Contemporary Catalan Literature Study Group and member of the Institute of History of Science and the Center for Studies on Dictatorships and Democracies.

101 La Rochefoucauld, *Œuvres complètes*, ed. de L. Martin-Chauffier, revisada i augmentada per Jean Marchand, París, Gallimard, 1964, p. 417.

102 D'altra banda, caldria cercar més en la premsa, en què es troben algunes altres informacions sobre Puigblanch.

© Francesc Xavier Vall i Solaz, 2025. Els continguts de la revista estan subjectes a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons, el text de la qual està disponible a https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca.

Cercles. Revista d'Història Cultural, 28 (2025), 181-210.
ISSN: 1139-0158. e-ISSN: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2025.28.1007.